

Temarecension

Bernadotterna

Jean Bernadotte: Mannen vi valde

Herman Lindqvist

BONNIERS, 2009, 456 s.

Karl XIV Johan: Det moderna Sveriges grundare

Olof Sjöström

BEIJBOM BOOKS, 2009, 192 s.

En dynasti blir till: Medier, myter och makt kring

Karl XIV Johan och familjen Bernadotte

red. Nils Ekedahl

NORSTEDTS, 2010, 352 s.

2010 har varit ett stort år för dynastin Bernadotte. Inte nog med att kronprinsessan Victoria äktade vår förste prins av folket, det har dessutom varit 200-årsjubileum för släktens ankomst till Sverige. På den oroliga riksdagen 1810 valdes den franske marskalken Jean Baptiste Bernadotte, sedan ett par år furste av det syditalienska Ponte Corvo, till svensk tronföljare. Hans släkt har utan avbrott regerat landet i två sekler, längre än någon annan svensk kungaätt har suttit på tronen. Även internationellt sett är detta remarkabelt. Två seklers oavbrutet troninnehav är, sett ur ett europeiskt perspektiv, högst ovanligt.

I synnerhet i städer som Stockholm (där han regerade), Örebro (där han valdes) och Helsingborg (där han landsteg) har Bernadottefirandet varit omfattande. Utställningar, konserter och föreläsningar har avlöst varandra. Franska ambassaden har arrangerat ett symposium. Även ett antal böcker – vissa med strikt lokal anknytning, andra med nationellt och europeiskt perspektiv – om den första bernadotteska monarken har tryckts och hamnat på bokhandelsdiskarna. Detta är desto märkligare som det faktiskt saknas en modern, vetenskapligt uppdaterad analys av Karl XIV Johan och hans gärning. I stort sett alla biografier och artiklar som har skrivits om kungen under de senaste decennierna har varit av populärvetenskaplig natur. Mycket källmaterial, framför allt på franska, återstår att utforska. Det borde med andra ord vara

fullt möjligt att skriva nydanande och spännande om kungen ifråga, under förutsättning att författarna inte väjer för den oundvikliga forskarmödan.

Att i denna samlingsrecension redogöra för samtliga nya skrifter med fokus på Karl XIV Johan är inte möjligt, varför jag har koncentrerat mig på tre av de mer prominenta alstren: Herman Lindqvists *Jean Bernadotte*, Olof Sjöströms *Karl XIV Johan* och antologin *En dynasti blir till* (red. Nils Ekedahl). Förutom fokuseringen på huvudpersonen och tidpunkten för utgivningen har de tre verken föga gemensamt, men sammantaget visar de på den imponerande spännvidden i det både folkliga och officiella intresse för Karl XIV Johan och hans släkt som manifesterats 2010.

Av alla nyutkomna bernadotteska publikationer har sannolikt Herman Lindqvists *Jean Bernadotte: Mannen vi valde* (Bonniers, 456 s.) nått störst läsekrets. Herman Lindqvist må ha kritiserats hårt av fackhistoriker – ”motorsågsdocenter”, för att använda hans egen term om den akademiska historikerskaran – och långtifrån alltid lovprisats av recensenter i dags- och kvällspress, men hans popularitet hos gemene man är odiskutabel. Både hans tv-program och hans böcker har nått miljonpublik. I författarpresentationen på bokens inre flik anges att Herman Lindqvist är både ”hovhistoriker” och ”svenska folkets historiker”, men det görs också klart att han egentligen inte är historiker av facket utan journalist. Liksom i Lindqvists tidigare böcker färgar denna yrkesidentitet av sig såväl på stoffurval som på skriftlig presentation. Lindqvist har inte bemödat sig om att leverera radikalt nya forskningsrön till en kritiskt granskande publik. Han nöjer sig med att berätta en god och fascinerande historia. Dessutom har han arbetat fort, vilket fyller texten med energi men samtidigt öppnar för slarv.

Jean Bernadotte: Mannen vi valde är en mycket lindqvistsk bok – en livfull, stundom underhållande, sällan tråkig skildring av ett fångslände livsöde, men det rör sig inte om en egentlig vetenskaplig problematisering av ämnet. Lindqvist utgår från redan erhållen kunskap och anstränger sig sällan för att gräva fram nya rön ur källorna. Skildringen är ytlig, inte djuplodande. Han följer Jean Baptiste Bernadotte från vaggan till kröningen. Med undantag för några korta utblickar i slutkapitlet undviker Lindqvist att redogöra för Karl XIV Johans långa tid som kung av Sverige och Norge. Vi lär känna den franske fältherren som blev syditaliensk furste och senare svensk kronprins, inte mer.

Detta är i och för sig gott och väl. Att Lindqvist har koncentrerat sig på en bakgrundshistoria med fokus på den europeiska kontinenten istället för att ge oss en berättelse om Sverige åren 1818–1844 är inte att beklaga. Det är utmärkt att skildringar av intriger och rävspel i det revolutionära och napoleonska Frankrike görs tillgängliga för en svensk läsekrets. Kronologisk och tematisk koncentration är aldrig fel i sig, inte om ämnet hanteras väl. Det skall också villigt erkännas att detta är en bok som, åtminstone delvis,

kan rekommenderas som översiktlig läsning för noviser i ämnet. Lindqvist levererar en rejäl dos grundfakta om Frankrike och dess provinser, om kriget under decennierna kring 1800 och inte minst om hur dåtidens franska samhälle fungerade – privilegie- och statustänkande, äktenskapsmönster, dialekter, och så vidare. Särskilt bra är att han stundom gör en källkritisk poäng av att dissekera gamla anekdoter och resonera om vad som kan vara sant respektive falskt i diverse spörsmål. Ett typiskt exempel är misstanken om att Bernadotte i unga år fick ett illegitimt barn, något som har varit föremål för en debatt, som Lindqvist hastigt berör och tar ställning i (s. 37f). Jag uppskattar också att Lindqvist med fördel svävar ut i intressanta utvecklingar om aspekter av Bernadottes tankevärld som sällan berörs i Sverige. Hit hör fältherrens (aldrig realiserade) territoriella erövringsprojekt i österled. Omkring 1797 umgicks han med djärva och långtgående planer på att, i allians med den muslimske härskaren av Mysore, lägga under sig stora delar av Indien för Frankrikes räkning (s. 116 ff.).

Likväl tyngs boken ned av dålig korrekturläsning, en mängd onödiga sakfel – ibland av graverande art – och av bristande konsekvens i dispositionen. Som exempel på det sistnämnda kan nämnas Lindqvists totala tystnad om perioden mellan Wienkongressens slut och kröningen av Bernadotte till svensk kung. Vad gjorde egentligen kronprinsen efter det att freden var slutet 1815 till Karl XIII:s död 1818? Hur ställde han sig till de konservativa allianssystem som förknippas med namn som Metternich i Österrike och Alexander I i Ryssland? Vad hände i Sverige under dessa år, och vilken roll spelade Bernadotte på sin nyblivna hemmaplan? Åren 1816 och 1817 faller helt bort ur boken. En sådan lucka på cirka tre år är, sett mot bakgrund av den i regel mycket noggranna skildringen av Jean Baptiste Bernadottes liv månad för månad under tidigare decennier, helt obegriplig.

Medan vissa fel kan skyllas på dålig genomläsning och redaktionellt slarv är andra besynnerliga faktauppgifter svårare att förklara bort. På s. 360 anger Herman Lindqvist att Napoleon Bonaparte år 1807 angrep Köpenhamn. Skälet är att Lindqvist önskar skänka en bakgrund till det faktum att samme kejsare år 1812 bröt mot folkrätten genom att ockupera Svenska Pommern; dylikt beteende låg i tiden. Men Napoleon var helt oskyldig till aktionen mot Danmark 1807. Som bekant genomfördes angreppet av kejsarens ärkefiende Storbritannien, något Lindqvist självfallet känner till och även har skildrat på s. 256. Här har uppenbarligen skrivprocessen och tankeassociationerna gått väl fort. Ett annat exempel, även det med anknytning till vårt sydliga broderland, är redogörelsen för hur räkningen gjordes upp efter det att Bernadotte hade bemäktigat sig det tidigare danska Norge. Lindqvist anger att Danmarks kompensation slutligen kom att utgöras av "det tyska länet Lauenburg". I själva verket erhöi Danmark området Lauenburg (av Preussen, som i sin tur

fick Svenska Pommern). Den gamla saltstaden Lüneburg berördes inte.

Min främsta invändning mot Herman Lindqvists Bernadottebiografi är emellertid en annan. Alla som skriver levnadsteckningar riskerar att identifiera sig med sitt objekt. Berättelsen kan glida över i hjältedyrkan, eller åtminstone i en uppenbar sympati för personen ifråga. Objektiviteten får stryka på foten. I Lindqvists fall är detta övertydligt. Hans beundran för Jean Baptiste Bernadotte går inte att ta miste på. Se bara på omdömet om Bernadottes tid som fransk krigsminister: "Sällan har en krigsminister åstadkommit så mycket på så kort tid" (s. 170). Eller se på redogörelsen för slaget vid Austerlitz: "Det var Bernadotte som kom att avgöra slaget genom att han på egen hand lät flytta en division i rätt ögonblick för att stödja marskalk Soult som då kunde bryta igenom fiendens center" (s. 230). Även i redogörelser för historiska episoder i vilka Lindqvist erkänner att Bernadotte begick allvarliga misstag, som i fallet med fältherrens korta sejour som det republikanska Frankrikes ambassadör i Wien, står författaren resolut på huvudpersonens/hjältens sida. Inte sällan framstår till och med Napoleons spektakulära framgångar på den internationella arenan som en direkt eller indirekt följd av Bernadottes skickliga agerande i såväl krig som fred.

Märk väl: jag håller i grund och botten med Herman Lindqvist om att Bernadotte var en för sin tid mycket duglig krigare och administratör. Jag skriver gärna under på åtskilliga av Lindqvists konkreta omdömen om Bernadotte. Problemet ligger inte i slutsatserna utan i författarens övergripande attityd. I flera kapitel artar sig boken snarare till en förutsägbar hyllning än till en saklig och vetenskapligt välgrundad skildring.

Hyllningen av Jean Baptiste Bernadotte är än mer devot i en annan av årets publikationer, signerad Olof Sjöström. Denne har bakom sig en lång och framgångsrik karriär i den svenska och internationella bank- och industrivärlden, där han sedan decennier är ett välkänt namn. Något historiskt skriftställer har Sjöström dock inte ägnat sig åt, varför det kommer som en överraskning att han givit sig i kast med uppgiften att skriva en bok om Karl XIV Johan.

I mångt och mycket är denna bok – *Karl XIV Johan: Det moderna Sveriges grundare* (Beijbom Books, 192 s.) – en ren lovprisning av Jean Baptiste Bernadotte, både före och efter dennes trontillträde i Sverige. Där Herman Lindqvist är uppskattande är Olof Sjöström applåderande. Han använder gärna ord och termer med starkt positiv värdeladdning, och han drar sig inte för att i slutklämmen konstatera att Karl Johan var "en av Sveriges genom tiderna största regenter, kanske den störste" (s. 177). Boken formar sig till en okritisk skildring av hur Bernadotte "sakta men säkert, med klokhet och envetenhet" (s. 17) ledde bygget av det moderna Sveriges grundvalar. Av detta följer att Olof Sjöströms prosa är allt annat än vetenskapligt resonerande.

Han skänker läsaren en enkel populärhistorisk berättelse, inte nödvändigtvis en dålig sådan, men en text som är skarpt vinklad till förmån för de perspektiv som ställer Bernadotte i en ljus dager.

Framför allt betonar Sjöström den dynamiska roll Bernadotte kom att spela inom den svenska ekonomiska utvecklingen, i synnerhet vad beträffar dess penningpolitiska aspekter. Under åren som fransk militär byggde Bernadotte upp en stor förmögenhet, detta trots att han vägrade ta emot mutor, vilken han som svensk tronföljare och kung oegennyttigt ställde till rikets förfogande. Han hjälpte frikostigt den svenska riksdalern i dess hårda kamp mot en bister verklighet, inte minst genom omfattande stödköp som definitivt inte var till gagn för privatekonomin. En ännu större del av Bernadottes förmögenhet användes 1814 för att betala tillbaka en del av den svenska utlandsskulden, en bravad som skildras i kapitel 7. Lägg därtill att Olof Sjöström berömmar Bernadotte för att han aktivt medverkat till att radikalt förnya det svenska bankväsendet. Både de första sparbankerna och de första privatbankerna såg dagens ljus under Karl XIV Johans regeringstid.

De tematiska aspekter som är av direkt intresse för bedömningen av Sveriges ekonomiska utveckling upptar störst utrymme i boken, men även i övrigt hyllar Sjöström kungen för hans epokgörande insatser på ett flertal fält. Den omsvängning av utrikespolitiken ("1812 års politik") som gjorde sig gällande under Bernadottes kronprinstid var, hävdar Sjöström (onekligen med viss rätt), en grundläggande förutsättning för Sveriges med globala mått mätt ovanligt långa fredsperiod. Dessutom spårar han kungens välgörande inflytande inom administrationen (reformer), jordbruket (kraftig höjning av produktionen) och infrastrukturen (anläggandet av vägar och kanaler).

Om vi däremot vänder blicken mot nattsidorna i det tidiga bernadotteska Sverige blir Sjöström fåordig. Kampen mellan Lars Johan Hierta och den kungliga regimen, som använde indragningsmakten för att stävja den liberala pressen, avhandlas på blott fem rader (s. 166). Sjöströms konstaterande att "religionsfrihet rådde men det fanns begränsningar" är i ytligaste laget, liksom det synnerligen lakoniska konstaterandet att "kvinnans ställning i samhället var svag även om den förbättrades" (s. 158).

Olof Sjöströms redovisning av Karl XIV Johans pliktmedvetna och ofta osjälviska agerande inom ett flertal samhällsområden saknar inte goda kvaliteter. Det står bortom varje tvivel att den forne franske marskalken var en kompetent och skicklig statschef (något som inte är förvånande med tanke på den mångåriga erfarenhet marskalken hade ackumulerat före tronföljarvalet i Örebro; han blev ju *de facto* vald till monark på meriter). Men boken lämpar sig dåligt som helhetsbedömning av kungens regering. Alltför mycket saknas. Den är ett lovtal, inte en analys. Att arbetet skrivs och publiceras, trots bristerna, vittnar i ännu högre grad än Herman Lindqvists bok om avsaknaden

av akademisk forskning om vår förste Bernadotte-monark. Kombinationen av forskningsmässig strömkantring åt 1900-talet och brist på goda kunskaper i franska i dagens svenska historikerkår har gjort att källmaterialet om Karl XIV Johan, som ovan nämnts, är dåligt utnyttjat. Trots att han regerade över Sverige i en tredjedels sekel har få svenska doktorander under de senaste decennierna uppvisat något större intresse för kungen och hans gärning. Resultatet är att publiceringsfältet överläts åt amatörhistoriker som Sjöström och Lindqvist.

Dessvärre är *Karl XIV Johan: Det moderna Sveriges grundare* behäftad med diverse slarvfel, flertalet av petitessartad karaktär. Notförteckning saknas (likasom hos Lindqvist) och litteraturförteckningen håller inte för vetenskapliga minimikrav. Viktiga verk om epoken, till exempel av Jörgen Weibull, saknas. Däremot är arbetet försett med ett kort men användbart register samt en redogörelse för hur det tidiga 1800-talets prisuppgifter kan räknas om i nutida valuta.

Den tredje boken att avhandlas här är av helt annan art. I antologin *En dynasti blir till: Medier, myter och makt kring Karl XIV Johan och familjen Bernadotte* (Norstedts, 352 s.) redovisas resultatet av ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt, finansierat av Riksbankens Jubileumsfond, om hur huset Bernadotte lyckades etablera sig som en förvånansvärt folkjär dynasti i Sverige under första hälften av 1800-talet. Fokus ligger både på Karl XIV Johan och hans son Oscar I, samt på de båda kungarnas familjer. I synnerhet Oscar I:s gemål Josefina får i vissa av bokens artiklar stort utrymme.

Med tvärvetenskap avses att boken innehåller bidrag från vetenskaperna retorik, historia, konstvetenskap, musikvetenskap och idéhistoria. Volymens redaktör, Nils Ekedahl, är docent i retorik, verksam vid Södertörns högskola, och han har gjort ett gott arbete. Den övergripande fara som alltid finns när tvärvetenskapliga antologier produceras – det vill säga att artiklarna skall spreta åt olika håll och sakna en röd tråd – har här konfronterats på ett föredömligt vis. Varje författare håller sig till sin specialitet, men i samtliga artiklar ligger tonvikten vid det bernadotteska legitimitetsskapandet. Hur lyckades de två första bernadotteska kungafamiljerna iscensätta sig själva och etablera ett permanent välde i landet? Vilka medier, symboler och myter användes?

En dynasti blir till är både välskriven och lättläst, väl värd att rekommendera både för akademikern och den allmänintresserade. Visserligen är det överlag betydligt mer deskription än analys, men de inte sällan mycket detaljerade beskrivningarna av ritualer och ceremonier (i Mikael Alms bidrag), byggnader (i Britt-Inger Johanssons bidrag) och mediestrategier sätter definitivt inte teorin på undantag. Begrepp som ”remediering” (idén om hur stoff vandrar mellan olika medier och återbrukas) diskuteras, och i mer än en

av bokens texter möter vi uttryckliga kopplingar till Jürgen Habermas idé om framväxten av en borgerlig offentlighet under decennierna kring 1800, något som på ett kritiskt och nyanserat sätt appliceras på Karl Johantidens Sverige.

Karl XIV Johan själv framträder i boken som något av en monarkisk dubbelnatur, en personlighet av rang som kräver omfattande analys för att bli begriplig. Han är och förblir ända till sin död en son av franska revolutionen, *un Roi vraiment citoyen* ("en i sanning medborgerlig kung"), som han själv uttryckte det. Han avskyr feodala kvarlevor, reformerar ceremonierna och uppmuntrar föreningslivet, gynnar associationer och sällskap, reser runt i Sverige och träffar folk, och så vidare – det senare blir särskilt tydligt i Per Sandins bidrag. Bokens författare ger oss därmed en helt annan bild av kungen än den som förknippas med termer som "sängkamarregementet", som snarast leder tankarna till en isolerad maktmänniska i slottets stängda gemak. Samtidigt slår Karl XIV Johan vakt om monarkin och värnar den med näbbar och klor mot varje tillstymmelse till hot, ibland med våldsamma metoder. Dubbelheten är även märkbar i synen på privat och offentligt. Kungen vill visa upp sig och sin monarki – inte minst slotten, både exteriör och interiör – för hela den svenska allmänheten, men samtidigt månar han om sin personliga sfär och sätter upp bestämda gränslinjer för vad folk får och inte får se.

Sammantaget visar *En dynasti blir till: Medier, myter och makt kring Karl XIV Johan och familjen Bernadotte* på de stora möjligheter som ryms inom forskningsfältet politisk kultur. Genom att fokusera på legitimitetsskapande aspekter från olika forskningsdiscipliner illustrerar volymens bidragsgivare hur dynastin Bernadotte på ett flertal vis ökade sin popularitet bland folk i gemen. Hovet moderniserades, inte bara genom att hovdräkterna byttes ut, utan också genom att hovet omformades till en interaktiv arena för möten mellan kung och undersåtar. Operaföreställningar spred, liksom tidigare, glans över kungafamiljen, men dessutom använde prinsar och prinsessor musiken på nyskapande sätt – genom att stödja musikaliska föreningar, genom att själva komponera och framföra stycken. Skulpturer, till exempel ryttarstatyn vid Slussen i Stockholm, nyttjades för att visa upp kungligheter och deras bragder för folket. Om vi vänder blicken mot lyriken finner vi både de förutsägbara panegyriska bugningarna och så kallade skälverser, i vilka kungafamiljens medlemmar (i synnerhet Josefina) hyllades i egenskap av privatpersoner. I pressen förekom både rojalistiska och oppositionella röster, men även i den mest liberala tidningsvärlden kom dynastin att accepteras och till slut omhuldas som ett nationellt faktum.

Antologins bidragsgivare visar hur det är möjligt att med förhållandevis enkla medel förnya och fördjupa våra kunskaper om en historisk epok som egentligen inte är särskilt avlägsen, men som vi icke desto mindre har förhål-

landevis dåliga kunskaper om. Receptet heter tvärvetenskap och grundforskning i förening med en beredvillighet att presentera de nya rönen på ett språk som förenar vetenskaplig stringens med populärvetenskaplig begriplighet. Ju mer av denna vara, desto bättre.

Dick Harrison